

Di Nûçegihaniya Kurdî De Pirsgirêkên Zimanî (Kürtçe Habercilikte Dil Sorunları)

Nevzat EMİNOĞLU¹

Kurte

Ziman ji bo civatê amureke ragihandinê ye. Lewma lazim e ku ziman bo jihevferkirina ferdên civakê, bibe xwediyê standardekê. Ev standardîzasyon jî bi lihevkerina navend û saziyên ku perwerdehiyê bi wî zimanî dikin û bi wî zimanî weşanê dikin, pêk tê. Ev çend sal in ku bi zimanê Zazakî û bi zimanê Kurmancî, ku di Grûba Zimanên Kurdî de ne, li welatê me di zanîngehan de perwerdehî tê dayîn û di radyo û televîzyonan de weşan tê kirin. Lewma divê ku meriv dîroka nivîsîn û weşangeriya van zimanan bide ber çav û wan tecrûbeyên dîrokî piştguh neke û wisa çareseriyê ji pirsgirêkên van zimanan re bibîne. Ev xebata han ji du beşên sereke pêk tê. Beşa pêşîn, bi awakî gelemperî qala rewşa dîroka weşangeriya Kurdî û zimanê weşangeriya wê demê dike. Di beşa duduyan de jî li ser pirsgirêkên zimanî yê nûçegihanî û weşangeriya îroyîn hatiye sekinîn û ev pirsgirêk û pêşniyazên çareseriyên wan, di bin pênc madeyan de hatine komkirin.

Peyvên Sereke: Nûçegihanî, Weşangerî, Kurdî, Çapemeniya Kurdî, Zimanê Nûçegihaniyê

Özet

Dil toplumlar için bir iletişim aracıdır. Bundan dolayı toplum fertlerinin birbirlerini anlamaları için de dilin belli bir standarda sahip olması gerekiyor.

---

1 Öğrt. Gör. Muş Alparslan Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi Kürt Dili ve Edebiyatı Bölümü,
n.eminoglu@alparslan.edu.tr

Bu ise bu dilde eğitim veren ve yayın yapan kurum ve merkezlerin konsensüsü ile mümkündür. Bu birkaç yıldır ülkemizde Kürdi Diller Grubunda yer alan Zazakî ve Kurmanci dillerinde üniversite eğitimi verilmekte ve radyo ve televizyon yayıncılığı yapılmaktadır. Söz konusu dil grubunun yazılı geçmişi ve basın tarihi göz önünde bulundurularak ve bu alandaki tecrübeler de ıskalamadan bu dillerdeki yayın ve habercilik sorunlarına çözüm aranabilir. Bu çalışma iki ana bölümden oluşmaktadır. İlk bölüm geçmişten günümüze bu dillerdeki yazılı literatürü konu alarak yayıncılık dilini irdelemektedir. İkinci bölümde ise bu dillerde günümüzde yapılan haber ve yayıncılık sorunları ele alınarak, beş madde altında toplanmış olan bu sorunlara çözüm önerileri sunulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Habercilik, Yayıncılık, Kürtçe, Kürt Basını, Habercilik Dili

1. Destpêk

Ji bo ziman salixek standart tune ye. Lê dîsa jî piraniya zimanzanan pênaseyeke wiha hevpar dikin û dibêjin ku ziman bi maneya xwe ya herî berfirê û herî diyar, amûr û wasitayek ragihandinê ye.

Ragihandina zanîn, fikir, tecrûbe û hwd. bi wasitaya ziman pêk tê. Ziman rehma zeviya fikr û ramanê ye; ji bo ramanê axa çêbûn û geşbûnê ye. Zimanê zikmakî ji merivan re mal û star e. Meriv di vê malê de dijî û şexsiyet qezenc dike. Ziman fikr û ramanê ji ferdîbûbê derdixe û dike malê civatê. Lewma ne tiştêkî xerîb e ku cudahiya fikrî dibe sebebê cudahiya zimanî. Loma lazime ku mirov nîqaş û devjeniyên zimanî yên li welatê me jî li ser vî esasî binirxîne, analiz bike.²

Ez dixwazim derbarê zimanê Kurdî de - ku em dê li ser pirsgirêkên wî yên nûçegihaniyê bisekinin - çend gotinan bibêjim û wisa dest bi pêşkêşiya xebata xwe bikim.

2. Zimanê Kurdî Ji Do Heta Îro

Zimanê Kurdî zimanê duduyan e li welatê me û zimanê çaran e³ di cihanê de ji hêla pîrbûna mensûbên xwe ve. Tarîxa berhemên nivîskî yên di vî zimanî de, ku di grûba Hînt-Ewrûpa de cîh digire, digihêje beriya hatina Îslamê. Em van melûmatên han ji berhema bi navê “Şewqul Musteham Fî marîfetî Rumûzul-Eqlam” hîn dibin. Ev berhem jî di sala 856ên Mîladî de ji aliyê alimekî Keldanî yê bi navê Îbnî Wahşîyya ve û di dewra Emewiyên Endulusî de hatiye nivîsîn û ji sultanê wê demê re hatiye pêşkêşkirin. Ev zimanzanê han behsa sih pirtûkên

2 D. Mehmet Doğan, *Doğan Büyük Türkçe Sözlük*, Pınar Yayınları, İstanbul, 2008, r. VII.

3 Roger Lescot / Celadet Ali Bedirxan, *Kürtçe Gramer*, Avesta Yayınları, İstanbul 2012, r. 3

Kurdî dike û dibêje ku Kurdan bi alfabeke xweser ev behrem nivîsîne.⁴ Lê ev pirtûkên han heta niha hê nehatine dîtine.

Berhemên nivîskî yê ku cara ewil bi Kurdî hatine nivîsîn û hatine heta roja me ya îroyîn, yê dewra destpêka Îslamê ne. Kurdan piştî ku Îslam qebûl kirin, jiyana wan a civakî û sîyasî de guherîn çêdibe. Her wisa di çand û edebiyata wan da jî pêşketineke nû pêk tê. Mamosteyê Unîversîteya Harvard a Amerîqayê û pisporê ziman û medeniyetên Rojhilata Nêz Prof. Dr. Merhard Îzady yê ku li ser Kurdan dixebitiye û di vê derbarê de pirtûkeke girîng jî nivîsiye, di derheq vê serdema ku teqabulî serê destpêka Musulmanbûna Kurdan dike de wiha dibêje “Di vê serdema aktif a tarîxa Kurd de, piştî dewra hilweşînê ya sê sed salî ya ku di bin rêvebiriyên navendî yê Sasaniyên Îranî û Împaratoriya Bîzansê de derbasbûyî, di sedsalên 7an û 9an de hêza wan a ku ji nû ve şînbûyî û hakimiyeta wan a di siyasetê de, mohra xwe lê dixê. Ev pêşketin di navberên sedsalên 10an û 12an de derdikeve asta herî bilind û bi awayekî mafdar wek “Sedsalên Îslamê yê Kurd” dihate bi navkirin. Hakimiya Kurdan a siyasî bi saya koçberîya zêde û fethên eskerî, ji Asya Navîn heta Lîbya û Yemenê dirêj dibû. Kurdan herêmên ku wek dil û qelbê Rojhilata Navîn in ji îşxalkeran- mesela ji yê wek Xaçparêzan- diparastin û her wisa çanda Kurd jî demên xwe yê zêrîn jiya.”⁵

Wuhareng çand û edebiyata Kurdî di hemû serdema klasîk de pêşketina xwe berdewam dike. Şaheserên edebiyata Kurdî di vê serdemê de digihêjin û derdikevin holê. Edebiyata Kurdî ya di vê dewrê de ji edebiyata klasîk a Ereb û Tirk û Farisan kêmtir nîne. Edebiyata Kurdî ya klasîk bi edebiyata gelên cînar re di nav pêşbazî û rekabeteke serkeftî de ye. Lewma edîbekî Kurd ê mîna Melayê Cizîrî di vê serdemê de dikare xwebariyeke (*özgüven*) bi vî rengî nîşan bide û bêje “**Te lûlûe mensûrî divêtin wer şîrê melê bibî te bi şîrazî çi hacet**”.⁶

3. Kurdî û Çapemeniya Kurdî Di Serdema Modern De

Ev maceraya pêşketina ziman û edebiyata Kurdî ya xwedayî heta serê salên 1800 î dewam dike. Ev pêşketin bi polîtîkaya navendîparêz a sultanê Osmanî Mehmed II. (Duduyan) radiweste. Esas di vê serdemê de jî mudaxeleyeke fîlî li zimanê Kurdî nîne. Lêbelê bi wan şerên ku Dewleta Osmanî bi Mîrnîşînên Kurdan re kir ku wan bixe bin kontrola merkezê; her wisa bi xerabûna îtifaqa Kurd û Tirkan ku di dewra Îdrîsê Bidlîsî de pêk hatibû, rewşa civakî diguhere û ewlehî namîne. Vê rewşê jî bandoreke neyênî li zimanê Kurdî kir. Lewra Kurdan jî wek hemû milletên Musluman ên cînarên xwe, bi rêya medreseyan tehsîl digirtin. Alim û zanayên dîn û zimanê Kurdî ji medreseyan derdiketin. Medrese kaniya edebiyata Kurdî bû. Yê ku medrese çêdikirin û fînanse dikirin jî Mîrên

4 *Kürt Tarihi Dergisi*, Hejmar: 4. r. 57.

5 Merhdad Izady, *Kürtler*, Doz Yayıncılık, İstanbul 2009, r. 97.

6 Melayê Cizîrî, *Dîwan*, Nûbihar Yayınları, İstanbul 2013, r. 19

Kurdan bûn, yanî otorîteyên Kurdan ên herêmî bûn. Îcar ji ber ku ev şerên di navbera dewleta Osmanî û Mîrektiyên Kurdan de demek dûr û dirêj dewam kirin, bunyeya civakî xerab bû. Her wisa jî otorîteyên herêmî zeif ketin. Medrese jî bê xwedî, bê finansor man. Wuhareng vê rewşê bandoreke neyênî li xebatên li ser ziman û li ser eser û telîfên bi zimanê Kurdî kir.

Di vê serdema tevliheviyê de ji berhemên bi Kurdî dihatin nivîsîn. Lê wek berê zêde nebûn û her wisa jî xwedî qalîteyêke wisa nebûn ku bi eserên edebî yên cînar re reqabet bikin. Lewma berhemên edebiyata Kurdiya modern li gor ên milletên cînar, mesela li gorî Tirkî, Yûnanî, Ermenkî û hwd., hinekî dereng dest pê dikin. Rojnameya Kurdî ya pêşîn di sala 1898an de derdikeve. Di Kurdî de berhemên modern ên din jî hema bigire di van tarîxan de derdikevin. Di gel van yekan, dîsa jî Kurdî di dayîna berhemên modern de li gor zimanên cînar pir derengî neketiye. Lewra Kurdî digel van hemû zimanan di nav eynî sedsalê de, yanî di sedsala 19an de dest bi dayîna berhemên modern kiriye.

Berhemên ku di vê serdemê de-yanî çî yên bi awayekî klasîk û çî jî yên bi awayekî modern hatine nivîsîn- hemû bi şeweyekî hevahengê pêşketina Kurdî ya xwezayî, bi zimanekî rihet û zelal hatine nivîsîn û xweş tên fêhmkirin. Her wisa em di vê serdemê de rastî mudaxaleyeke li ziman a ku bi rengê “xwerûkirina ziman” û “çêkirin û sazkirina peyvan” naynê. Ev dewra ku em wê wekî “Êwra Stenbolê” bi nav dikin di Tarîxa Çapemeniya Kurdî de, cihê li hevqelibîn û hevkelijîna berhemên edebiyata klasîk û ya modern e. Em di vê serdemê de, di weşangerî û nûçegihaniya Kurdî de, Kurdiyeke zelal a bêkompleks dibînin. Em vê terzê di hemû kovar û rojnameyên Kurdî de, yên navbera salên 1898 û 1920an, dibînin. Meriv dikare wek mînak navên Rojnameya “Kurdistan”, “Kürt Teavûn ve Terakki Gazetesi”, Kovarên “Jîn”, “Rojî Kurd”, “Hetawî Kurd” û hwd. bide.

Mudaxaleya dîrekt û fiilî ya li zimanê Kurdî bi avabûna Cûmhûriyetê destpê dike. Di Qanûna bingehîn a 1924an de nasname û zimanê Kurdî tê înkarkirin û qedexekirin. Lewma Kurdî êdî nikare li welat jiyana xwe berdewam bike û bo şerê man û nemanê derdikeve dervayê welat. Di sala 1932an de Celadet Alî Bedirxan li paytexta dewleta Suriyê, li Şamê kaniyeke jiyane jî bo Kurdî vedike. Bedirxan û hevalên wî yên zimanzan alfabayêke nû ji bo Kurdî amade dikin. Ev alfabe ya Latînî ya ku îro em ji bo Kurdî bikartînin ew alfabe ye. Ev ekîba han heman salê de bi vê alfabayê kovareke bi navê “Hawar”ê jî derdixin û dest bi weşan û nûçegihaniya bi zimanê Kurdî dikin. Ev dibe destpêkeke nû ji bo nûçegihanî û weşangeriya Kurdî. Her wisa ev êkol di weşangeriya Kurdî de wek “Ekola Hawar”ê tê bi navkirin û xwedî tesîrek mezin e di edebiyata Kurdî ya modern de.

Dîsa di heman salan de Kurdên Kafkasyayê ku wek “Ekola Kafkasyayê” tê bi navkirin bi derxistina rojnameya “Rêya Teze” û weşandina pirtûkên Kurdî

dest bi xebatan dikin. Her wisa weşana radyoya Erîvanê ya ji Kafkasyayê bû sebê belavbûn û nasîna vê êkolê li welatên der û dor ku Kurd lê dijîn. Çi ekola “Hawarê” be û çî jî ekola “Kafkasyayê” be, zimanekî rihet û xwedayî bikaranîne û bi kompleksa Kurdiya xwerû û zimanekî çêkirî û sazîrî tevnegeriyane.

4. Weşangeriya Kurdî ya li Welat

Ji avabûna Cûmhûriyetê heta salên 1960î meriv nikare behsa weşangeriye-ke Kurdîya şênber bike. Lewra di van salan de înkâr û qedexeyeke bêeman heye di derbarê Kurdî de. Piştî qebûlkirina qanûna esasî ya 1960î rewşek azadane ya qismî çêbû û hin weşanên nûçegîhanyê yên demî derketin û çapa hin pirtûkên Kurdî pêk hat. Di awa û uslûba van weşanan de bandora “şoreşa zimanî” ya ku di zimanê Tirkîtiyê de çêbibû xwe dide der. Yanî çawa ku di Tirkîti de “zîhniyeta Tirkîtiya xwerû” derketibû holê û ser navê “Tirkîtiya xas” kelîme û gotinê ecêb dihatin îcadkirin û pîrî caran gelê Tirk jî bi van peyvên dikeniyên û tinazê xwe pê dikirin. Eynî wisa jî di Kurdiya vê dewrê bigre heta ya salên vê dawiyê de jî teqlîdkirina rewşa Tirkî tê xuyanê.

5. Pîrskîrêkên Zimanî Di Nûçegîhaniya Kurdî De

Em dikarin pîrskîrêkên zimanî yên di nûçegîhaniya Kurdî de di bin pênc sernavan de bicivînin. Ev pîrsgîrêk ev in:

5.1. Muhendîsiya Zimanî

Ji pîrsgîrêkên zimanî yên di nûçegîhaniya Kurdî jê yek jî heta ya herî girîng nêzîktayîya bi zîhniyeta “muhendîsiya zimanî” ye. Ev zîhniyet, ziman ji rastiya wê û ji geşedana wê ya xwezayî dûr dixîne û qabîliyeta ziman a “ragîhandin”ê ku fonksiyona wê ya sereke ye, hevda dixê. Zîhniyeta “muhendîsiya civakî” çawa jî nenasîna civatê derdikeve holê û civatê wek tiştêkî ku “bike meriv” dibîne. “Muhendîsiya zimanî” jî eks û hevalcêwiyê vê zîhniyetê ya di ziman de ye. Em di nûçegîhanî û weşangeriya Kurdî de bandora mantalîteya “muhendîsiya zimanî” ya ku di Tirkîti de wek “Tirkîtiya xas/xwerû” derdikeve pêş, bi awayekî eyan û beyan dibînin.

Ji aliyê gelek zimannasan ve tê îfade kirin ku vê mantalîteya “muhendîsiya zimanî” ya ku serê salê pêşîn ê avabûna Cûmhûriyetê de bi awayekî jakoben û jî der ve mudaxelejî geşedana xwezayî ya zimanê Tirkî kir û her wisa ziman zêf kir û hêza wê kêmkir. Ger meriv van tecrûbeyên tehl hilnede ber çav û qet jê ders negre û li ser nefikire û bikeve heman xeta û xeletiyên ku hatibû serê Tirkî, ecemîtiyeke mezin û zirar û ziyaneke bêtelafîye jî bo zimanê Kurdî. Her çend ev mantalîte di weşanên Kurdî yên TRT6 û Ajansa Anadolîyê ku van mehên dawî dest bi weşan û nûçegîhaniya Kurdî kir de bi awayekî eyan û eşkere nayê xuyan, lê meriv di weşanên van saziyan de jî carna rastî hin numûneyên “muhendîsiya zimanî” tê ku her wekî xwe mecbûrê vê mantalîteyê dibînin.

Zimannasên zimanê Tirkî derheqê zerara ku vê mantalîteyê gîhandiye zimanê Tirkî de vê yekê dibêjin: “Zimanê Tirkî yê ku bi sedsalan e ku tê peyvîn û nivîsîn di sedsala XXan de zor lê tê kirin ku ji mecra û cihoka xwe ya ku herî kêr ev deh sedsale ku tê de diherike, derkeve. Mudaxaleya dewletê ya li ziman a bi awayên cuda cuda, meseleyê bêtir aloz û tevlihev dike. Zimanê ku divê bibe wasiteya têgihîştin û hevîmkirinê, hin caran dibe argoya kêmaniyeke piçûk a rewşenbîran û rê li ber ragihandinê û jêfêhmkirina gel digre, dixitimîne. Guhnedayîna li çanda neteweyî ya rewşenbîran bûye sebeb ku hereketa “xwerûkirina ziman” bûye û eslê ziman bixe ber pêlên xetereyê. Ev helwesta zor pêkirinê ya li ser ziman ji bo pêşerojê encamên kujêr ên pirralî li hebûna me ya kultûrî dide der. Ji bela guhertina ziman û lafizperestiya nivîskaran ku dilnerihetiya psîkolojîk encam dide, jiyana fikrî, qels û stewr dibe.”⁷

Îro weşangerî û nûçegihaniya Kurdî jî bi heman pirsgirêkê re rûbirû ye. Riya rizgariya ji vê problemê ew e ku divê meriv bizanibe ku ziman di rêya xwe ya eslî de diherike û hêza xwe ji vir digre. Gava ziman rastî diyarde û tiştên nû yên teknolojîk û zanistî hat, divê meriv alîkarî bike ku ziman di nav mantiqê xwe yî eslî de têgeh û termên nû biwelidîne. Ev jî ne bi mudaxeleyeke ji der û bi dervayî, bilakîs divê bi alîkariya li bunyeya wê ya navîn û xwedayî pêk bê û rê li pêş bê vekirin. Yan na çawa ku bo mezinkirin û gîhandina fêkiyekî ger meriv ji derva de mudaxale bike û qaçilê wê qul bike, dê fêkî pûç bibe. Her wisa jî mudaxaleya dervayî ya li ziman jî tam û ahenga ziman xerab dike.

5.2. Nezanîna Zimanê Çapemeniyê Yan jî Tevnegerîna Li gor Pêdiviyên Wê

Armanca bingehîn a çapemeniyê fêhmkirina mesaj û xeberê ye ji hêla kitleyên gel ve. Lê di nûçegihanî û çapemeniya Kurdî de gelek caran e'mel bi van rêgehan nayê kirin û bi awayekî lafizperestane tê hereket kirin. Wuha-reng “safiyê” qurbana “kafiyê”yê dibe. Polîtîkayeke weşanê ya wisa tê şopandin ku pîrî caran bikaranîn û hîlbijartina lefz û peyvên dikeve pêşiya mane û fêhmkirinê.

Hale hale her qadek xwedî zimanekî taybentmend e. “Zimanê edebiyatê”, “zimanê dînî”, “zimanê tipê” û hwd. Ji van zimanan jê her yek jî li gorî xwe têgehên xwe, uslûbên xwe hene. Taybentmendiya zimanê çapemenî û nûçegihaniyê yê herî sereke, zelalbûn û fêmbariya wî ye. Lewra muxatabên nûçeyan, hemû xelq e. Lewma ji bo gîhîştina hedefê û agahdarkirina gel, divê heta ku ji meriv tê meriv xwe ji zihniyeta “muhendisîya zimanî” dûr bigire. Her wisa xwedî polîtîkayeke weşanê ya wisa be ku guh nede zimanê çêkirî û saz kirî.

7 D. Mehmet Doğan, *Doğan Büyük Türkçe Sözlük*, Pınar Yayınları, İstanbul, 2008, r. IX.

Wasitayên çapemeniyê ku dixwazin xwe bighînin kitleyeye mezin a xwendekar, temaşevan û guhdaran, berevajiyê cureyên edebî yên din, zimanekî zelal û fêambar tercîh dikin.⁸

Di nûçegîhaniya Kurdî de jî ev problem encax bi mantaliteyê weşanê ya li ser esasê fêhmkirinê û bi rîayeta pêdivên zimanê çapemeniyê ve çareser dibe.

5.3. Kompleksa Xwepiçûkdîtîne Di Ziman de

Kurdî zimanekî wisa ne ku bi salan marûzê înkâr û qedexeyê bûye. Vê rewşê jî xwedî û mensûbên vî zimanî - xasma ji van kesan ên ku bêtir hessas in di derbarê nasname û ziman de – muteyaqiz kirine û kirine xwediyê reflekseke xweparêziyê. Bi rastî çawa ku mudaxaleya niheq a li tiştê xwezayî, nimûneyeke anormal a şaşîtiyê ye; her wisa jî ev mudaxaleya bêrê, fitreta wê tiştê maxdûr jî xerab dike û dibe sebebê reaksiyona anormal a wê tiştê jî. Lewma hin ji wan kesên ku Kurdî dixwînin, dinivîsin, weşangerî û nûçegîhaniya Kurdî dikin-çi bi zanetî û çi bi nezani- bi vê psîkolojiyê ve hereket dikin û dikevin heyra îspatkirina ziman û nîşandana peyvên Kurdî yên xwerû û xasê bi Kurdî û armanca esasî ya nivîs û nûçegîhaniyê jî tê jibîrkirin.

Bawer im piştî bidawîbûna înkâr û qedexeyan yên niheq ên li ser Kurdî, ew refleksên psîkolojîk ên ku li hemberî vê rewşê dihatin dayîn jî dê veşerî normalîzasyonê. Atmosfera welatê me ya sîyasî her ku normal dibe, helbet ev normalîzasyon dê ji serî bigire heta binî belav bibe. Lewma normalîzasyon yanî îstiqamet û aheng, dermanê hemû probleman e.

Tespîteke zimannasiyê ya girîng jî ev e ku qe tu zimanek ji peyvên xwerû pêk nayê. Îlla kî ji zimanên din –pir yan hindik- peyv hildane nav xwe. Bêistisna her ziman bi zimanên cînar re dan û stendina peyv û kelîmeyan dike. Ev ne feqîrbûn û ne jî zengînbûna ziman dide nîşandan. Loma divê reqabeta zimanan a bo pêşveçûnê, ne li ser “peyvên xwer û xas” bîlakîs li gor hejmara berhem û têgehên wan zimanan û hwd., bête pîvanê.

5.4. Weşangeriya xwerûperest

Di weşangeriya Kurdiya ku ji salên 1960î destpê dike û di salên 1990î de berfireh dibe de pîrê caran endîşeya “lezz û peyvên Kurdiya xwerû” dikeve pêşiya wateyê û fêhmkirinê. Mînakeke vê meseleyê ya herî balkêş, meala Quranê ya Kurdî ya pêşîn e ku wergêrê wê Abdullah Varlı ye, ji salên 1975an dest bi amadehiya wê kiriye û di salên 1994an de qedandiyê. Wergera Quranê ya Kurdî ji ber ku ji metnekî dînî yê wek Quranê tê wergerandin, divê ku qet nebe bi versiyona dînî û bi têgehên dînî ên muşterek ên wî zimanê ku lê tê wergerandin, bihata nivîsîn. Lê di amadekirina vê meala ku di nav Kurdên Tirkiyeyê de cara

8 Nurettin Demir- Emine Yılmaz, *Yazılı ve Sözlü Anlatım*, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara 2009, r. 31.

ewil e ku derdikeve de rîayetî ji van pîvanan bêpar bibû. Lewma ev meal qet nehat xwendin û nehat fêhmkirin jî. Lê mealên ku piştî vê mealê derketin, ji ber ku qismen rîayetê van pîvanan kirin, him hatin xwendin û him jî çapên xwe yênd duduyan jî kirin.

Ji bo vê meseleyê mînakeke ku ez bi xwe rast hatimê jî ev e ku: di salên 1995an vir de televîzyoneke taybet ji Ewrûpa dest bi weşana Kurdî dikir. Wan salan min li gund didît ku gundiyên Kurd ên pir hindik Tirkî dizanin, guhdariya xeberên vê televîzyonê ên Kurdî nedikirin û benda xeberên wê yênd Tirkî bûn ku sietek dû ên Kurdî re derdiketin. Hetta digel ku mezinên me di salê 1960an vir de bi kêfxweşî guhdariya radyoya Erîwanê dikirin û rind jê fêhm dikirin û tahm jê werdigirtin, lê gava Kurdiya vê televîzyona ku ji Ewrûpa weşan dikir guhdarî dikirin- di serî de diya min- ji min dipirsî ka çî dibêje.

Lewma digel ku li Tirkîyeyê bi milyonan Kurd hene û înkâr û qedexeya li ser ziman jî rabûye, lê hê gazeteyeke rojane ya ku tam û lezeta Kurdî bide û rind bê fêhmkirin û ji bo xwendina nûçeyan bê kirîn, tune ye. Yan jî televîzyoneke Kurdî ya taybet ku ne ji bo mîsyonên taybet hatibe avakirin û meriv bi dilê rihet lê temaşe bike û tam û lezeta Kurdiya şîrîn jê werbigre, hê tune sed heyf.

Rêyeke çareserîya vê problemê jî ev e ku divê weşan û nûçegihanî li ser esasê fêhmkirina gel bê meşandin. Weşana ku li ser esasê lefzperestiyê bimeşe belaxatê ku qisedana li gor îcaba rewşê ye, dişkîne û tama qisedan û gotinê xerab dike. Ragihandin û ji hev fêhmkirinê ji holê radike. Ev tespîta Bediûzeman Seîdê Nûrsî ya di vê derbarê de gelek manîdar e: “ Belê lafîzperestî nexweşiyek e. Lê nayê zanîn ku nexweşî ye. Çaw ku lafîzperestî nexweşiyek e, her wisa jî sûretperestî, uslûbperestî xeyalperestî, kafiyeperestî jî nexweşî ne ku maneyê fedayê xwe dikin. Hetta ji bo noqteyê zerafetê yan jî jo bo xatirê kafiyeyê gelek edîban di edebê de ji niha ve dest bi bîedebiyê kirine. Belê divê xeml û xêza lafzê hebe, lê divê ku ji naveroka maneyê re nebe asteng. Divê rûyê maneyê biçilwile, lê bi wî şertî ku îzna mealê hebe. Divê uslûb rewnak û rengîn be, lê bi wî şertî ku xaye û armanç neyê jibîrkirin....”⁹

5.5. Pirsgirêka Dîksiyon û Telafûzê Di Weşanên Bi Deng de

Pirsgirêkeke Kurdî ev e ku em di weşanên bi deng û dîtbarî de rastî wê tî: Dîksiyon û Telafûza peyvan. Pirî caran herf û kelîmeyên Kurdî rind naynê telafûzkirin yan jî li gor herf û dengên Tirkî tî telafûzkirin. Ji ber ku li welatê me heta niha perwerdehiya bi zimanê Kurdî tunebû, ji alîkî de normal e ev problem derkeve holê. Lê êdî perwerdehiya bi Kurdî heye û di unîversîteyan de dersên Kurdî tî dayîn û li ser Kurdî xebat tî kirin. Loma meriv bi awayekî pir

9 Bediûzzaman Said Nursî, *Muhakemat*, Zehra Yayıncılık, İstanbul-2010, r. 76-77.

rihet dikare ji van saziyên perwerdehiyê îstîfade bike û di vê hêlê de personelên nûçegîhaniya bi deng perwerde bike.

Çawa spîker û pêşkêşvanên TRT û Ajansa Anadolîyê di Tirkîtiyê de standard û qalîteyekî temsîl dikin, eynî wisa jî ev saziyên me dikarin vê pratîka xwe ya di Tirkî de ji bo Kurdî jî bikarbînin û vê pirsgirêkê çareser bikin.

6. Encam

Tespîteke filolojiyê ya sereke ev e ku “her ziman xwediyê dewlemendiyeke wisa ne ku dikare bersivê bide hewcedariyên mensûbên xwe”. Hemû zimanên grûba Kurdî wek hemû zimanên din xwediyê wê potansiyelê ne ku ihtiyacên mensûbên xwe pêk bînin.

Pirsgirêkên wek kêmbûna istilahan, kêmbûna nimûneyan di hin şaxan (brans) de yan jî zehmet û muşkîleya nivîsîna nivîsên zanistî yên bi Kurdî bi sebeb tunebûna kevneşopî û tradîsyonê, ne ji ziman bi xwe ye; bi temamî jî bikaranîna ziman derdikevin holê.¹⁰ Mensûbên ziman, ziman di kîjan şax û qadê de bixebitînin, ew ziman di wê hêlê de pêş dikeve, istilahan di wê hêlê de pêk tîne yan jî ji der û dor werdigire. Lewma lazime ku meriv pêşî xwe bispêre hêza ziman a xwezayî û li gor wê tevbigere, ne bi mudaxeleyên dervayî yên çêkirî û sînî.

Çavkanî

Cizîrî, Melayê (2013) *Dîwan*, Nûbihar Yayınları, İstanbul

Demir, Nurettin – Yılmaz, Emine, (2009) *Yazılı ve Sözlü Anlatım*, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara

Doğan, D. Mehmet, (2008) *Doğan Büyük Türkçe Sözlük*, Pınar Yayınları, İstanbul

Izady, Merhdad (2009) *Kürtler*, Doz Yayıncılık, İstanbul

Meranî, Muhammed Ronî, *Kürtlerin Bilinen En Eski Alfabeti*, Kürt Tarihi Dergisi, Hejmar: 4. r. 57.

Nursi, Bediüzzaman Said, (2010) *Muhakemat*, Zehra Yayıncılık, İstanbul

Roger, Lescot/Celadet Ali Bedirxan, (2012) *Kürtçe Gramer*, Avesta Yayınları, İstanbul

10 Nurettin Demir- Emine Yılmaz, *Yazılı ve Sözlü Anlatım*, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara 2009, r. 30.